

УДК 821.112.2.09"19"

DOI 10.31654/2520-6966-2018-10f-91-142-149

Л. М. Остапенко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Біблійний вимір роману Патріка Зюскінда "Парфуми" Частина I. Плоть світу

*Ми бо для Бога Христова запашність серед тих,
хто спасається, і тих, які гинуть,
для одних бо смертельна запашність на смерть,
а для других запашність життєва в життя.
І хто здатен на це?
[2 Кор. 2:15-16]*

Стаття присвячена біблійному виміру роману П. Зюскінда "Парфуми" як можливому коду його прочитання. Автор аналізує сучасні погляди на функціонування біблійних мотивів у творі і висловлює власні припущення. Головна увага спрямована на немарковані біблійні алюзії, передусім семантику пахоців та їх подвійне кодування П. Зюскіндом. На основі проведеного дослідження автор доводить, що використання біблійного коду в романі підпорядковане стратегії викриття людини як потенційного творця і спростування духовного сенсу культури.

Ключові слова: *Біблія, П. Зюскінд, "Парфуми", алюзія, пахоці.*

Роман П. Зюскінда, опублікований 1985 року під назвою "Das Parfum" [1], зажив світової слави й отримав статус бренду європейського постмодернізму. З моменту появи твору став мистецьким артефактом, що продукує численні, зазвичай розбіжні інтерпретації, та при цьому позбавлений жодних авторських коментарів. Вплив роману на читацьку аудиторію нагадує пахоці Гренуєвих парфумів, що в кожному пробуджує власні несвідомі потяги, а на загал спричиняє масову істерію. Режисер цього дійства П. Зюскінд досі залишається за лаштунками, самоусунувшись, як його герой парфумер, що наприкінці твору зникає без сліду.

Ігрові стратегії, до яких вочевидь вдається письменник, стосуються і біблійного виміру роману як одного з можливих кодів його прочитання. Присутність у "Парфумах" біблійних алюзій неодноразово відзначалася науковцями [2, с. 78–79; 3, с. 79–80], проте

проблема їх функціонування стала предметом аналізу лише в окремих дослідженнях роману [4; 5; 6] і потребує подальшого вивчення. Тож метою статті є віднайдення у творі П. Зюскінда немаркованих біблійних алюзій та визначення їх ролі у втіленні авторського задуму.

Попередньо у працях російських літературознавців І. А. Черненко та С. М. Чумакова, присвячених цій проблемі, йшлося про біблійні алюзії образотворчого призначення, що характеризують непривабливу зовнішність і виявляють "демонічну" сутність головного героя "Парфумів" [4; 6]. Передусім дослідники звертають увагу на значення прізвища Гренуй (фр. *grenouille*) – "жаба", що за старозавітними уявленнями є нечистим земноводним і, як одна з єгипетських кар, асоціюється зі смородом. У такий спосіб, на їхню думку, прізвище героя контрастує і з його ім'ям, що в перекладі означає "Іоанн Хреститель" і маркує його статус як вибранця, і зі світом ароматів, з яким він пов'язує своє високе призначення.

Видається, що семантика нечистоти в романі має значно ширший функціональний спектр і увиразнює зв'язок між світом, парфумером, процесом створення аромату і вмістом Гренуєвих парфумів.

Біблія, зокрема Старий Завіт, містить детально розроблену систему законів ритуальної чистоти, що відбиває притаманне юдаїзму переконання в глибинному зв'язку між людиною, Всесвітом і Богом, що виявляється в усіх сферах життя. Біблійний закон пов'язує дотримання ритуальної чистоти з ідеєю святості і розглядає перебування в "чистоті" як один із її проявів: "А Господь промовляв до Аарона, говорячи... це вічна постанова для ваших поколінь, і щоб розрізнити між святістю і не святістю і між нечистим та між чистим" [Лев. 10:8–11]. На відміну від заповідей, зрозумілих людині, закони ритуальної чистоти вважаються незбагненними і мають не гігієнічний, а сакральний характер [8]. Оскільки людина задумана Богом як активний співучасник Творця у справі сотворіння світу, вона має освячувати простір свого існування як жертвоприношення Господові [Вих. 20:24] і сама прагнути до святості: "Бо Я – Господь, що вивів вас із єгипетського краю, щоб бути для вас Богом. І будьте святі, бо святий Я" [Лев. 11:45]. Тому Біблія наголошує на обов'язковому виконанні приписів стосовно їжі і питва; шлюбу і статевих стосунків; культового служіння та віросповідання; смерті і погребіння; чистоти тіла; забою тварин; наслідування землі та ін. [Лев.; Чис.; Втор.], що не потребують раціонального обґрунтування і є передумовою святості.

В біблійному контексті світ людський постає у романі "Парфуми" таким, що втратив визначені Творцем орієнтири. П. Зюскінд вдається

до "подвійного кодування" ароматів, пояснюючи огидні запахи Парижа "нищівною активністю бактерій", якому не було спротиву у вісімнадцятому столітті" [1, с. 4]. Однак матеріалізація метафори "нечистоти" у вигляді нечистот увиразнює прямий зв'язок між відступом від Божих законів і поширенням смороду. Запах "затхлої пилюки" з кухонь [1, с. 3] засвідчує недотримання правил харчування; дух "масних простирадл" зі спалень [1, с. 3] – втрату святості шлюбу; сморід "пролітої крові" з різниць [1, с. 4] – порушення заборони на вбивство; випари поту, "гнилих зубів", "гнійних болячок" [1, с. 4] – недотримання тілесної чистоти; запах екскрементів на задвірках [1, с. 3–4] – зневагу до святості землі; сморід у церквах [1, с. 4] – спалювання культу. Гріх визначає сутність людини та її існування, "отож не було жодної сфери людської діяльності, творчої чи руйнівної, жодного вияву життя – коли воно народжується чи занепадає, що його не супроводжував би сморід" [1, с. 4].

Найвищою мірою ритуальної нечистоти за біблійними законами є трупна нечистота. Біблія забороняє не лише контактувати з мертвим тілом людини чи тварини, користуватися предметами, що його торкалися, а й знаходитися з ним під одним дахом: "Оце той закон: коли в наметі помре людина, то кожен, хто входить до того намету, та все, що в наметі, буде нечисте сім день. І кожна відкрита посудина, що на ній нема міцно прив'язаного накриття, нечиста вона. А кожен, хто доторкнеться на поверхні поля до трупа від меча, або до померлого, або до костей людини, або до гробу, буде нечистий сім день" [Чис. 19:14–16, 22].

Моделлю світу в романі П. Зюскінда постає паризький цвинтар "Кладовище невинних", де починається і завершується дія твору. Це звалище "мільйонів кісток та черепів", куди протягом восьмисот років спроваджували мерців і на місті якого згодом влаштували "ринковий майдан для торгівлі харчем" [1, с. 4–5]. Базовою нотою цього органічного смороду стають їдкі випари людського тілу, що відповідно до біблійних уявлень поширюють нечистоту на увесь світ. Зображення в романі масового могильника з нестерпним смородом перегукується з описом кари, насланій Богом на Єгипет за порушення Його волі: "... і погинули жаби з домів, із подвір'їв, і з піль. І збирали їх цілими купами, – і засмерділась земля" [Вих. 8: 9–10]. В такий спосіб у романі нечистим земноводним уподібнюється все людство, з приводу "невинності" якого іронізує П. Зюскінд.

Гренуй постає природним продуктом цього середовища, тому з'являється на світ під "одним шатром" із падлиною, посеред риб'ячих трупів і тельбухів. Органічна спорідненість із нечистотами надалі

підкреслюється не лише порівняннями героя з жабою, кліщем, гадюкою, на що звертали увагу дослідники, а й способом його життя. Він живиться "нечистими", за біблійними уявленнями, створіннями [Лев. 11]: черв'яками, саламандрами, зміями [1, с. 140–141] та падлиною [1, с. 153], живе під одним дахом із рештками трупів: у комірчині, де "висіли засолені невичинені шкури" [1, с. 36], та у підземній печері, що нагадує йому "власну могилу [1, с. 141], в оточенні мертвих птахів і кажанів [1, с. 153].

Ще більшою мірою ритуальна нечистота притаманна ремеслу Гренуя, перейнятому від матері. Вона щоденно чистила за яткою дохлу рибу, Гренуєві доводиться обробляти у чинбарні мертві туші: "здирав шкури, що тхнули падлиною, вимочував їх, очищав від шерсті, вибілював, викилював, розминав, протравлював..., нашаровував", "мусив... діставати муміфіковані шкіряні трупи з їхньої могили" [1, с. 36]. Згодом так само Гренуй чинить із тілами людей, які стають сировиною для його парфумів: "... аромат дівчинки за муrom він хотів...зняти... з неї, мов шкіру, й перетворити у свій власний аромат" [1, с. 196]. Технологія холодного анфлеражу, що її застосовує Гренуй для висотування аромату дівочого тіла, вимагає тривалого перебування поряд з трупом і нагадує вичинку забитого скоту, з якого здирають шкіру [1, с. 246, 249]. Зрештою парфуми, видобуті "парфумером" з мертвого тіла, без перешкод поширюють нечистоту світом так само, як сморід дохлої риби від ятки його матері, "що перевершував трупний" [1, с. 5].

Серед біблійних алюзій, що функціонують в романі як засоби характеристики головного героя, суттєву роль відіграє образ риби, що супроводжує Гренуя від його появи на світ. Досі дослідники звертали увагу лише на християнську семантику цього образу. Відомо, що в ранньохристиянській емблематиці він ототожнювався з Образом та Ім'ям Христа: грецьке слово "риба" ἰχθύς – являє собою аббревіатуру початкових літер у фразі: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Ὑἱὸς Σωτὴρ (Ісус Христос Божий Син Спаситель). Тому образ зіпсованої тухлої риби, серед якої народився Гренуй, інтерпретується як "знак абсолютної зневіри" героя [4], риб'ячі тельбухи, де знайшли немовля, – як символ розчленування і збочення ним Христового вчення [6], а сам герой, порівнюється з хижою рибою як антипод Христа [6].

З огляду на прийом "подвійного кодування", до якого вдається П. Зюскінд, заслуговує на увагу і старозавітне значення образу риби як символу безодні (євр. *піл*), з якої Господь створив світ. Перебування Гренуя в риб'ячих нутрощах співвідноситься з долею пророка Йони, що за відмову поширювати Слово Боже серед язичників

опинився у череві кита і був порятований для здійснення своєї місії [Йона. 2]. Старозавітна історія набуває в романі травестованого характеру: на протигагу Йоні, що звертається до Бога зі словами молитви, Гренуй висловлює світу свою першу вимогу; Йона звільняється з "глибини морів" заради спасіння народу Ниневії, Гренуй – заради масового вбивства; Йона, як прообраз воскреслого Христа, уособлює перемогу Духу над плоттю, Гренуй залишається носієм хтонічного начала. Згадка про те, що перше його слово було: "Риби" [1, с. 27], є парафразом Євангелія від Іоанна: "Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог" [Іоан. 1:1]. Таким чином у романі зазнає травестії біблійне уявлення про космогонію. Герой Зюскінда наголошує на плотській природі світу, тому в його парфумах риб'ячий сморід є осердям людського запаху.

Окремі епізоди життєпису парфумера, що нагадують євангельські події, дозволяють розглядати "Парфуми" як травестію новозавітної історії. Дослідники вбачають призначення цих біблійних мотивів у створенні в особі героя подоби Антихриста [6], Анти-Месії [4; 5], з яким автор ототожнює "злого генія". Певною мірою доля Гренуя співвідноситься із покликанням Іоанна Хрестителя, чиє ім'я він носить. С. М. Чумаков убачає пародійні аналогії між двома образами в тому, що Гренуй так само, як Іоанн, проходить випробування відлюдництвом і аскетизмом, та на відміну від Хрестителя, готується не до благої справи, а до реалізації злочинного плану. Предтеча проголошує прихід "іншого" Царства – Небесного, Гренуй, на думку дослідника, "наближає царство сатани" [6]. Біблійний Іоанн здійснює таїнство хрещення водою як символ каяття і долучення людей до істинної віри, Жан-Батист Гренуй чарами зловісного аромату, замішаному на людських жертвах, вдається до масового залучення народу до дикуньської оргії.

Ще більше паралелей можна спостерігати у порівнянні життя Гренуя із земним шляхом Ісуса Христа. У зображенні появи героя на світ, за спостереженнями І. А. Черненко, травестується Різдво Христове [4]. "Кладовище невинних", де народився Гренуй, нагадує ясла для невинних ягнят, де сповивали Ісуса; відсутність у Гренуя батька натякає на "непорочне зачаття"; мати Гренуя, що "крім подагри, сифілісу та легкої форми сухот" нічим не хворіла і хотіла "якнайшвидше здихатися" чергових небажаних пологів [1, с. 5], є антиподом Святої Богородиці, заступниці усіх дітей.

Зауважимо, що важливу роль у травестуванні євангельських подій відіграють пахощі, які надають додаткової семантики образу парфумера. Народження Гренуя супроводжується "нестерпним дурма-

ном", який увижається його матері "від спеки та смороду", "наче поле лілій чи тісна кімната, заставлена нарцисами" [1, с. 6], так що вона непритомніє з ножем у руці і викриває свої злочинні наміри. Пахощі, що їх відчуває жінка, є травестованою алюзією на рядки з Пісні над Піснями: "Я – саронська троянда, долинна лілея!" [Пісн. 2:1]¹; "Мій коханий – він мій, я ж його, він пасе між лілеями!" [Пісн. 2:16], де за Переданням ідеться про священний союз Господа в особі Христа (нареченого) з обраним народом, тобто із Церквою Христовою (нареченою). Саронські нарциси, що мають яскраво червоний колір, символізують Кров – Жертву Христову, білі квіти лілей – святість Церкви. З огляду на це в епізоді народження Гренуя травестуються біблійні мотиви "Святого Шлюбу" і "Спокутної Жертви". Образ жертвовної крові профанується як "риб'ячий" послід на пелені породіллі [1, с. 6]. Немовля, покинуте матір'ю в нечистотах як очисна жертва за гріх перелюбу, залишає по собі кривавий слід на материнській спідниці, і спроба його змити [1, с. 6] важить їй життя [1, с. 7].

В Біблії біла лілея є "символом невинності і чистоти, уособленням боголюбної душі" [7]. Згідно зі Святим Писанням, лілеями був прикрашений храм царя Соломона [1 Цар. 7:19]. Лілею згадував Ісус Христос, указуючи на Царство Небесне [Мт. 6:28-29]. За переданням Архангел Гавриїл в день Благовіщення прийшов до Діви Марії з білою лілеєю, яка відтоді стала символом Богородиці [7]. Відтак у романі травестується біблійний мотив "Благовістя": "запаморочливі" пахощі, від яких непритомніє мати Гренуя, передують оманливій дії його майбутніх парфумів, що стають духмяним трупком для людського світу.

Відомо, що за часів Середньовіччя з лілеєю зображували святих, прославлених чистотою свого життя: св. Йосипа, св. Франциска, св. Антонія та ін. [7]. Зокрема образ лілеї супроводжував й Іоанна Хрестителя, чия постать травестується в епізоді народження Гренуя. Долю святого Іоанна, що прийняв мученицьку смерть, у профанованому вигляді повторює мати Гренуя, котрій за дітовбивство "відтинають голову" [1, с. 7]. Самого Жана-Батиста Гренуя буде супроводжувати не лише святе ім'я, отримане під час хрещення [1, с. 7], але й семантично пов'язаний з лілеєю аромат "чистоти і невинності" вбитих ним дівчат.

Біблійна семантика пахощів і надалі зазнає у романі П. Зюскінда "подвійного кодування". Священик Тер'є, до якого невдовзі потрап-

¹ У російському перекладі Святого Письма: "Я нарцисс Саронский, лилия долин!" [Пісн. 2:1]

ляє немовля, висловлює наступний парафраз до Пісні над Піснями, де образ лілеї уособлює чуттєвість: "Брикає юнак, пахне, розквітаючи, дівчина, немов біла лілея..." [1, с. 18]. "Пахоші" втрачають своє первісне значення і функціонують у творі для викриття плотської природи людства. "Людський запах – це завжди запах тіла, а отже, запах гріховний", – наголошує панотець Тер'є [1, с. 18], тож "найніжніші почуття", "найбрудніші думки", що їх *втілює* запах, змушують його відчувати власний "сморід" [1, с. 19].

(Продовження буде)

Література

1. Зюскінд П. Парфуми: Історія одного вбивці: роман / пер. з нім. І. С. Фрідріх. Харків: Фоліо, 2006. 287 с.
2. Затонский Д. В. Интермедия: Некто Жан-Батист Гренуй, или Жизнь, самое себя имитирующая. *Затонский Д. В. Модернизм и постмодернизм: Мысли об известном коловращении изящных и неизящных искусств*. Харьков, 2000. С. 68–74.
3. Кротков А. Примите, ядите: сие есть тело мое. *Юность*. 1998. № 5. С. 79–80.
4. Черненко И. А. Библиейские мотивы в романе П. Зюскинда "Парфюмер". *Литература в диалоге культур-2: материалы Международной научной конференции*. Ростов-на-Дону, 2004. С. 242–248.
5. Черненко И. А. Патрик Зюскинд о божественном, творческом и слишком человеческом. *Вопросы литературы*. 2010. № 4. С. 260–282.
6. Чумаков С. Н. Мифологические аналогии в романе П. Зюскинда "Парфюмер". *Научный журнал КубГАУ*. 2014. № 102 (08). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mifologicheskie-analogii-v-romane-p-zyuskinda-parfyumer>.
7. Язикова І. Таємниця християнських символів. *Твій Благовісник*. 2001. № 1–4. URL: <https://propovidnyk.com.ua/tayemny-tsya-hry-sty-yans-ky-hsy-mvoliv/>.
8. Чистота и нечистота ритуальные // Электронная еврейская библиотека. URL: <http://eleven.co.il/judaism/commandments-and-precepts/14689/>.

References

1. Zyuskind P. Parfums: Istorija odnogo vbyvtsy: Roman / Per. z nim. I. S. Fridrih. Harkiv: Folio, 2006. 287 s.
2. Zatonskiy D. V. Intermediya: Nekto Zhan-Batist Grenuy, ili Zhyn', samoye sebya imitiruyushchaya. *Zatonskiy D. V. Modernizm i postmodernizm: Mysli ob izvechnom kolovrashcheniyi izyashchnyh i neizyashchnyh iskusstv*. Harkov, 2000. S. 68-74.
3. Krotkov A. Primate, yadite: siye yest' telo moye. *Yunost'*. 1998. № 5. S. 79-80.
4. Chernenko I.A. Bibleyskiye motivy v romane P. Zyuskinda «Parfyumer». *Literatura v dialoge kul'tur-2: Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii*. Rostov-na-Donu, 2004. S. 242–248.

5. Chernenko I.A. Patrik Zyuskind o bozhestvennom, tvorcheskom i slishkom chelovecheskom. Voprosy literatury. 2010. №4. S. 260-282.

6. Chumakov S. N. Mifologicheskiye analogii v romane P. Zyuskinda "Parfyumer". Nauchnyy zhurnal KubGAU. 2014. №102(08). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mifologicheskie-analogii-v-romane-p-zyuskinda-parfyumer>.

7. Yazykova I. Tayemnytsya hrystyyanskykh symboliv. Tviy Blagovisnyk. 2001. №1-4. URL: <https://propovidnyk.com.ua/tayemny-tsya-hry-sty-yans-ky-h-symvoliv/>.

8. Chistota i nechistota ritualnyye. Elektronnaya yevreyskaya biblioteka. URL: <http://eleven.co.il/judaism/commandments-and-precepts/14689/>.

Л. М. Остапенко

кандидат филологических наук, доцент кафедры славянской филологии, компаративистики и перевода Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Библейский код в романе Патрика Зюскинда "Парфюмер". Часть I. Плоть мира.

Статья посвящена библейскому коду романа П. Зюскинда "Парфюмер". Автор анализирует современные взгляды на функциональность библейских мотивов в произведении и высказывает собственные предположения. Основное внимание акцентируется на немаркированных библейских аллюзиях, прежде всего семантике запахов и их "двойном кодировании" П. Зюскиндом. На основе проведенного исследования автор доказывает, что использование библейского кода в романе подчинено стратегии разоблачения человека как потенциального творца и отрицания духовного смысла культуры.

Ключевые слова: Библия, П. Зюскинд, "Парфюмер", аллюзия, запахи.

L. M. Ostapenko

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation of the Nizhyn Gogol State University

Biblical Code in Novel "Perfume" by Patric Suskind. Part I. The Flesh of the World.

The author analyzes the biblical code of novel "Perfume" written by Patric Suskind, suggests that the one of the possible codes of novel interpretation is biblical, pays special attention to the analysis of a large number of marked and unmarked allusions to the Bible, foremost on semantics of smell and its functions in the text, and basing on the conducted research proves that the free use of themes and images of the Old and New Testaments in the novel images can be considered as one of the fundamental principles of author's strategy. It is sent to the exposure of man as a potential creator and refutation of spiritual sense of culture.

Key words: the Bible, Patric Suskind, "Perfume", allusion, smell.